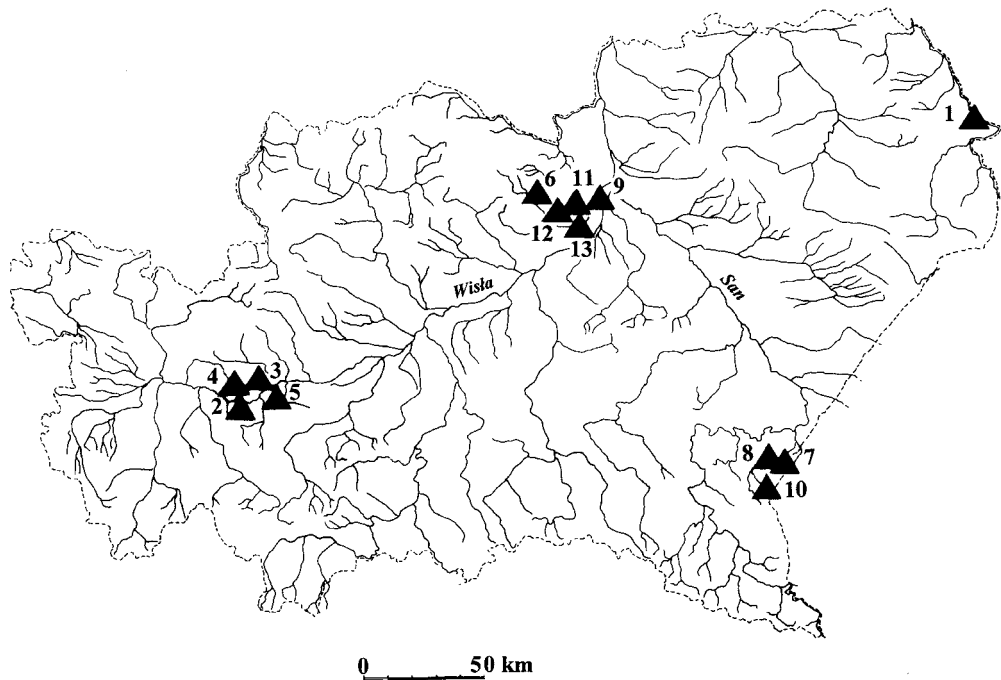

Marek Florek (Lublin)

Issues concerning the existence and functions of the so-called great kurgans in Małopolska in early phases of the Early Middle Ages

1. Great medieval mounds of Małopolska

The concept of „great mounds of Małopolska” otherwise referred to as *Krakuszowice* type mounds to denominate a certain group of large earth formations considered kurgans was introduced by Andrzej Źaki (1974, 120–121). This group of mounds seemed to have been cohesive from the territorial and chronological point of view as it was thought to be limited to Małopolska and most certainly came into existence in the early phases of the Early Middle Ages. Andrzej Źaki included the following mounds in the group: Krakus Mound in Cracow (however, not Wanda Mound in Cracow-Mogiła), a mound in Krakuszowice near Bochnia (damaged in major part as early as in the 19th century), the so-called Salve Regina Mound in Sandomierz, the so-called Tatar Mound – also referred to as the Mound of Przemysław in Przemyśl, as well as (with some doubts) a mound in Sólca near Przemyśl. These mounds were to differ from the ‘classic’ early medieval kurgans with cremation burials, referred to as *jawczycki* type mounds by A. Źaki (Źaki 1955, 111), and as *Lipsko-Kornatka* type by Helena Zoll-Adamikowa (Zoll-Adamikowa 1965, 480) both in size as well as in isolated occurrence as opposed to concentrated arrangement forming cemeteries. Moreover they are located in places that were dominant over the surroundings. Subsequent researchers added the following barrows to the list: the above mentioned Wanda Mound in Cracow-Mogiła, no longer existent Mound of Esterka in Cracow-Łobzów, the so-called Prince’s Mound in Husynne near Gródek by the Bug river, the so-called Hedwig Mound at Tatarska Street in Przemyśl, as well as mounds in Święcica, Złota, and Leszczków located near Sandomierz (cf.: Kotlarczyk 1969, 145–155; Kunysz 1981, 66, 77; Buko 2003, 295–298; 2005, 138–155; Florek 2004, 4–7). Besides the isolated Prince’s Mound in Husynne, the mounds clearly form three clusters: around Cracow, Przemyśl and Sandomierz (Fig. 1), so they are located in the

Fig. 1. Location of the so-called great kurgans in Małopolska. Designations: 1 – Husynne – Prince’s Mound; 2 – Cracow – Krakus Mound; 3 – Cracow-Mogiła – Wanda Mound; 4 – Cracow-Łobzów – The Mound of Esterka; 5 – Krakuszowice; 6 – Leszczków; 7 – Przemyśl –Tatar Mound; 8 – Przemyśl – The Mound of Hedwig; 9 – Sandomierz – Salve Regina Mound; 10 – Sólca; 11 – Święcica – Mound I; 12 – Święcica – Mound II; 13 – Złota – The Mound of Kwacał. *Drawing by M. Florek.*

Ryc. 1. Rozmieszczenie tzw. wielkich kurhanów w Małopolsce. Oznaczenia: 1 – Husynne – Księżycowa Mogiła; 2 – Kraków – kopiec Krakusa; 3 – Kraków-Mogiła – kopiec Wandy; 4 – Kraków-Łobzów – kopiec Esterki; 5 – Krakuszowice; 6 – Leszczków; 7 – Przemyśl – kopiec Tatarski; 8 – Przemyśl – kopiec Jadwigi; 9 – Sandomierz – kopiec Salve Regina; 10 – Sólca; 11 – Święcica – kopiec I; 12 – Święcica – kopiec II; 13 – Złota – kopiec Kwacała. *Rys. M. Florek.*

adjacency of main medieval pre-state centers. It was assumed that they dated back to tribal times¹. This overlapping occurrence with the locations of main early medieval settlement clusters in Małopolska has become one of the hints indicating their chronology.

¹ In fact, only Cracow has ‘tribal’ origin. Beside Old Magyar cemetery in Przemyśl as well as the dirhem treasure excavated as early as in 1849, we do not have any materials which would be older than mid-10th century. It is especially difficult to talk about the existence of a tribal fortified town, despite recurring speculations on the subject (cf.: Koperski 2004, 77–97). A similar situation may be noted in case of Sandomierz, established on the peripheries of the contemporary settlement clusters only after northern Małopolska was annexed by the Piast state approximately in 970 (cf.: Buko 1998, 55–56; Florek 2005a, 23–24).

2. Hypotheses regarding functions and significance of great mounds

Except for hypotheses which treat all or selected great mounds in Małopolska, mainly the ones located in Kraków and Przemyśl, as vantage and geodesic points for the purpose of determination of dates for various types of cyclic astronomical phenomena, i.e. a type of a calendar with astronomical observatory constructed by Celts (Kotlarczyk 1974) as well as hypotheses which link Salve Regina Mound in Sandomierz to the Bronze Age and Trzciniec Culture (Gardawski 1955), most researchers associate the barrows with early phases of the Middle Ages. Moreover, the barrows have come to be treated as one of the distinctive features of Małopolska in that period, which apart from great fortified towns and particularly numerous affiliations of material culture with the territories of Carpathian Ruthenia is another proof of its specific nature and cultural distinctiveness compared to other areas of Poland in the tribal period (Kurnatowscy 2003, 171; Buko 2003, 303; 2005, 137–150).

According to local tales and traditions, some of which seem to have been invented quite recently (cf.: Florek 2003), and which are frequently used by historians and archaeologists who attempt to explain this phenomenon, the great mounds of Małopolska are commonly considered to be burials of tribal princes, real and mythological founders (and most frequently – eponyms) of fortified towns or dynasties. Thus, Krakus Mound is to be the grave of Krak, the founder and eponym of Cracow and at the same time the founder of the local Vistulan dynasty. Salve Regina Mound is to be the grave of Sudomir, the eponym and founder of Sandomierz, similarly as the mound of Przemyśl (Tatar Mound) in the case of Przemyśl, whereas the son of a prince, whose name is unknown, was supposedly buried in the Prince's Mound in Husynne. On the other hand, according to the local (even though not entirely folk) tradition, the kurgans located around Sandomierz have been most frequently associated with Mongol invasions (Mongol and Russian raids) which took place in the 13th century, and they are referred to as Tatar mounds and considered to be the graves of invaders or of Polish knights slain in battle (cf.: Florek 2007, 44–46). Most researchers who study this issue (cf.: Gąssowski 1967, 188; Gardawski, Sułowski 1974, 110; Horwat 1993/1994, 45; Słupecki 1998, 57–72; Urbańczyk 2000, 89–90; Radwański 2002, 417–428; Kurnatowscy 2003, 171; Buko 2003,

290–304; 2005, 141–143, 147–155; Florek 2004b, 5–7)² consider the great kurgans – mounds in Małopolska to be graves which date back to early phases of the Early Middle Ages, where princes, or at least representatives of local tribal elites were buried. In the case of Krakus Mound, a hypothesis was postulated that the deceased was either an Avarian leader or a local chieftain who put up resistance against Avars (Jamka 1957, 87). Janusz Kotlarczyk suggested that the great mounds around Przemyśl had a different function than graves. He included in this group a formation located in Komarowice, which is currently situated in Ukraine and resembles the mound in Sólca. In his opinion, these mounds were built between the 8th and 14th century, most likely in the 11th century and were the part of communication system between fortified towns (Kotlarczyk 1969, 54–155). Similar hypotheses which suggest signal (alarm) functions were postulated with reference to the barrows located in the vicinity of Sandomierz (cf.: Florek 2004, 4–7; 2005, 124, and further references).

Assumptions were also made that due to the fact that the great mounds were constructed in locations which could be seen from afar and they which dominated over the neighborhood, they served as centers of local tribal settlement clusters (their „cores”). As at the same time the mounds were graves of the first leaders or progenitors of settlement dwellers, they manifested and emphasized the right to inhabited land (Florek 2004, 7). The significance of the largest mounds could have been extending beyond the local area and they could have been an external manifestation of tribal authority, e.g. Krakus Mound for Vistulans, Tatar Mound in Przemyśl for Lendians, Salve Regina in Sandomierz for hypothetical dwellers of Sandomierz. Particular significance is assigned to Krakus Mound which on the basis of archive plans and views was deduced to have been surrounded by smaller kurgans (cf.: Słupecki 1998, 57–72). Krakus Mound is perceived as the main cult, ritual and ceremonial center connected with „Cracow tribal authorities in the 9th and 10th centuries” (Radwański 2002).

---

² Helena Zoll-Adamikowa is one of the few exceptions in this respect. She has worked on kurgans and burial rituals of Early Middle Ages for many years. She tends to associate only the Barrow of Krakus with the period, treating it as an alleged cremation ritual kurgan (1975, 275; 1990, 213), whereas she has never listed any of the remaining formations, not even as possible kurgans, and she has actually deleted the barrow in Krakuszowice from the list of early medieval Slavic cremation cemeteries (1975, 281).

According to Przemysław Urbańczyk, great mounds in Małopolska are an „archaeologically observable manifestation of tensions triggered by the stratification of Slavic communities and departure from egalitarian tradition” and „manifestation of rivalry between elites, in which demonstration of the ability to mobilize the society played a very significant role”, and a „trace of endeavors which consolidated the community despite increased stratification”, as well as a place which brought together the tribal community on the threshold of disintegration, i.e. a location „which used the symbolism of a burial as a curtain on growing stratification of the society” (Urbańczyk 2000, 89–90). Hence, as it probably should be interpreted, maintaining the form of a cremation burial covered with the kurgan embankment or a burial located on top of the mound typical of egalitarian Slavic communities, would be the aforementioned „curtain” – unique tribute to tradition and existing customs that would show fellow tribe members that the deceased leader was one of them, thus he should be buried just like any other member of the community (tribe)³, while the size of the mound indicated his unique social position and proved his exceptional status, and most likely also confirmed related authority held by his descendants and/or successors. Thus, the great kurgans in Małopolska should be treated as a manifestation of an intensified differentiation of burial rituals among Slavic communities in Małopolska, triggered by the emergence of tribal elites, i.e. groups which ‘held control’, and consequently, by the formation of new social structures. Rituals and ceremonies held in their adjacency were to serve these purposes.

Unfortunately, the above hypotheses regarding functions of great mounds in Małopolska, along with any implications regarding the emergence of tribal elites, transformations of social structures, etc., seem to have one shortcoming, namely they are based on certain preconceived historiosophical models (concepts) rather than on historical sources and results of archaeological research. As it was stated by Przemysław Urbańczyk, the problem does not consist only in the lack of „reliable chronology of Polish monumental early medieval mounds” (Urbańczyk 2000, 90), as such chronology has been established pretty well in most cases (as it will be demonstrated later). The problematic

---

³ This would correspond to records by an Arab author from the first half of the 10th century, named Ibn Wahszija, i.e. stating that Slavic people had a single burial ritual ‘both for princes as well as for any other people’ (in Lewicki 1955, 150).

issue is the sole fact of nonexistence of such formations as great kurgans clusters, i.e. structures that performed mainly burial functions, in the tribal period in Małopolska.

3. Results of hitherto archaeological research

The so-called Salve Regina Mound in Sandomierz (Fig. 2)

Contrary to former opinions (cf.: Gąsowski 1967, 188; Gieysztor 1967, 24; Tabaczyński, Buko 1981, 72–73; Buko 1998, 43; 2000, 69–70; 2003, 290–292; and further references), the alleged tradition which postulates the grave function of the formation as well as its early medieval chronology which gave rise to connecting the mound with the early days of Sandomierz as well as speculations that this is the grave of Sudomir, the eponym of the city, was invented by regionalists and amateur historians from the turn of the 19th and 20th centuries. The form in which it came to be treated as the source concerning the history of

Fig. 2. Sandomierz. The so-called Salve Regina Mound. *Photo: M. Florek.*
Ryc. 2. Sandomierz. Tzw. kopiec Salve Regina. *Fot. M. Florek.*

the city, was developed as late as in the thirties of the previous century (Florek 2003, 313–315). Research conducted by a variety of methods, aiming at determination of stratigraphy of the mound proved that it is a natural hill and not a mound (kurgan) which is a formation constructed by people. As a result of archaeological probing on the top of the hill, scholars discovered a grave dated back to the Late Neolithic which is associated with Złota Culture (Buko 1993; Ścibior 1993). No materials that could be interpreted as the remains of an early medieval burial were found in the ‘mound’ itself or in its adjacency. Archaeologists also did not discover any artefacts that could be dated back to the period before 11th or 12th centuries. Hypothesis as to the intentional shape of the hill slopes so that they would correspond to particular astronomical directions are unfounded (Koseła 1939, 9; Buko 1998, 31). To recapitulate, it seems rather unquestionable that we are dealing with a natural formation here, a kurgan-shape loess monadnock, which partially may be the result of human activity in the Middle Ages and Modern Period (ploughing, loess exploitation or intentional shape modification following the construction of a temple on the top of the hill) (cf.: Florek 2003).

The so-called Tatar Mound (Mound of Przemysław) in Przemysł (Fig. 3)

In this case we are dealing with a very similar formation compared to the so-called Salve Regina Mound. The analysis of the results of all hitherto research indicates that it is a natural rock monadnock and not a mound constructed by people (Sosnowska 2000, 225–227; Buko 2003, 302). Partly artificial shape of its slopes is supposedly related to the construction of the Saint Leonardo’s Temple at the top of the hill. Despite search which has been continued for over 100 years, no traces of cremation or inhumation grave dated back to the early phases of the Early Middle Ages have been discovered (cf.: Koperski 2004, 80; and earlier references). The oldest archaeological artefacts, i.e. selected pieces of pottery discovered in its adjacency, may be dated back to the 12th century at the earliest (Sosnowska 2000, 225–227). Inhumation burials discovered at the top of the Tatar Mound include the remains of a small cemetery which is dated back to the Late Middle Ages or even Modern Period (Koperski 1997, 125–129). Treating the mound as a unique kurgan formation – not raised but constructed in a different manner, likely with a cremation burial on its top, that was not pre-

Fig. 3. Przemyśl. The so-called Tatar Mound. *Photo: M. Florek.*

Ryc. 3. Przemyśl. Tzw. kopiec Tatarski. *Fot. M. Florek.*

served, (cf.: Buko 2003, 302; 2005, 140) seems to be unfounded in this situation. The same refers to its Early Middle Ages chronology⁴.

The Mound in Sólca near Przemyśl (Fig. 4)

Because of its location, the mound differs from „typical” great kurgans of Małopolska which dominate over the surroundings. Research, that unfortunately was limited in space and published only preliminarily (Szybiewicz 1980; 1981), has not yielded any premises that could indicate a possibility of affiliating the mound with the tribal period from the Early Middle Ages and recognizing it to be a kurgan with cremation burial from that period. A small skeleton cemetery has been discovered on the edge of the mound. It was partially excavated and on the basis of discovered equipment, including golden and

⁴ Despite this, even the most recent studies on Przemyśl still feature it as a mound (i.e. an artificial formation built by humans) with its function unclear and yet medieval chronology (cf.: Koperski 2004, 80).

Fig. 4. Sólca. Photo: M. Florek.

Ryc. 4. Sólca. Fot. M. Florek.

silver ornaments it was dated back to the second half of the 12th–13th centuries (Szybowicz 1980, 41). On the other hand, sparse prehistoric artefacts as well as pottery dated back to the 12th–13th centuries⁵ were found in embankment layers of the barrow summit as well as in the grave pit filling. It seems that we are dealing here with a mound raised at the close of Early Middle Ages, no earlier than in the 12th century, and it was located within the limits of a settlement from the close of the Bronze Age and Hallstatt Period (hence prehistoric artefacts in the embankment). The research does not provide any direct indications which could facilitate determination of the mound function. However there are numerous hints that we are dealing with a formation similar to the embankments of the so-called motte-and-bailey,

⁵ Prehistoric pottery affiliated with Lusatian culture from the Hallstatt Period as well as the early medieval pottery were discovered in the embankment of the mound also on former occasions (cf.: Kotlarczyk 1969, 148–149).

most likely with a wooden building (possibly a tower) located on the top. The existence of the skeletal cemetery, located at the foot of the mound, suggests that the entire structure could have performed sacral or sacral and residential function. There is a certain analogy to this formation and a sacral and residential complex located in Stołpie near Chełm, which similarly to Sólca is dated back to the second half of the 12th century – the second half of the 13th century and consists of an embankment that was for a long time considered to be a motte-and-bailey with wooden residential buildings as well as a tower housing a temple on the top storey (Buko 2005, 288–290). It is much less likely though that as it has been suggested it is a prehistoric kurgan (cf.: Zoll-Adamikowa 1990, 216, reference: 12), which in the Middle Ages was used as a cemetery. Yet, regardless of the fact, whether the mound in Sólca is considered to be a prehistoric or a medieval formation, definitely it is not a kurgan that could be dated back to the early phases of the Early Middle Ages.

Prince's Mound in Husynne by the Bug River (Fig. 5)

The grave function of this mound, which very much resembles the formation in Sólca in its size and shape, is predominantly indicated by its name. Excavation conducted in 1954 did not yield any arguments that would confirm this hypothesis. No traces of any burial were found there; neither cremation nor inhumation (Żurowski, Mikołajczyk 1955, 252–253). Numerous materials found in the embankment of the mound included pugging, bog iron ore, fragments of pottery, animal bones, metal objects – mainly iron tools, pieces of weapon and elements of horse riding gear as well as other unspecified objects. In the opinion of the authors of the research these objects were found there exclusively as secondary deposit. According to research reports, these artefacts are associated with an older settlement at the place of which the mound was raised in the later period and they are dated back mainly to the 9th and 10th centuries. The point of reference for such chronological determination were the artefacts from the adjacent fortified town in Gródek (site 1C), i.e. Volyn the records of which exist in chronicles. Besides the above artefacts, archaeologists also discovered smaller quantities of both hand-shaped pottery dated back to older periods as well as later thin-wall pottery shaped on potter's wheel that was originally dated by researchers to the early 11th century at the earliest (Żurowski, Mikołajczyk 1955, 256) while in the actual fact it

Fig. 5. Husynne. Prince's Mound. Photo: A. Buko.

Ryc. 5. Husynne. Księżycowa Mogiła. Fot. A. Buko.

originated in later periods. Except for doubts as to the correctness of chronological designations of pottery discovered in the embankment (materials from the fortified town in Gródek are dated back to the period between the 10th century until second half of 13th century – cf.: Kuśnierz 2003, 21), research results seem to indicate that the mound was raised in the early 11th century at the earliest, as it was suggested by the authors of research conducted in 1954 (Żurowski, Mikołajczyk 1955, 256), and not during the tribal period. It seems to be groundless to treat the mound in Husynne as a grave structure (kurgan) and shift its chronology to the 8th–9th centuries (cf.: Nowakowski 1972, 98–99) on the basis of single artefacts found in the secondary deposit and devoid of stratigraphic context. This refers mainly to a spur with hook-shaped fasteners which was under the embankment in the cultural layer affiliated with the settlement which preceded the mound.

If we reject the hypothesis concerning the kurgan, the function of the mound is another issue. Taking into account the stratigraphy of the embankment and the nature of the findings, similarly as in the case of

Sólca, it also seems highly possible that we are dealing with a mound on the top of which there was a wooden building, perhaps a tower. In this case, however, it was probably a residential building, perhaps with a manufacturing site (a workshop or a blacksmith's shop) located at the bottom storey immersed in the embankment which is suggested by a large hearth that was discovered in the course of excavations at the depth of approximately 1,5 meter below the peak of the mound.

The Mound of Kwacal in Złota near Sandomierz (Fig. 6)

This mound is relatively small compared to the above mentioned formations and it is connected with very interesting folk legends and traditions which are mainly related to springtime pagan rites aimed at ensuring good harvest and celebrate the cult of fertility. At the same time it was also considered to be the grave of the knight named Kwacal who died in a battle with Tatars, or on the contrary, the grave of Tatars who were killed by Kwacal. These tales provided the ground for the hypothesis postulating early medieval chronology of the mound that

Fig. 6. Złota. The Mound of Kwacal. *Photo: J. Chrustek.*
Ryc. 6. Złota. Kopiec Kwacala. *Fot. J. Chrustek.*

could have included a burial of a local ruler or a tribal chief, as well as for associating the mound with the group of other great kurgans around Sandomierz (Florek 2004, 4–7). Excavations of the mound and its surroundings conducted between 2002 and 2005 revealed that it was a multiple phase formation, most likely an embankment of a megalith grave of the Funnelbeaker Culture with subsequent burials associated with *Mierzanowice* Culture as well as a late medieval or modern graves (cf.: Florek, Zakościelna 2006; Florek 2008). The latter ones should perhaps be associated with the aforementioned rituals which originate in pagan traditions. In the course of excavations archaeologists found no early medieval materials or traces of cremation that could possibly be affiliated with the tribal period. This seems to finally exclude the Mound of Kwacał from the group of great kurgans from that period.

Mound I in Święcica near Sandomierz (Fig. 7)

This is the second largest mound located in the vicinity of Sandomierz. According to local traditions, it is regarded a signal mound taking into consideration its dimensions and location which meets the

Fig. 7. Święcica. Mound I. Photo: M. Florek.

Ryc. 7. Święcica. Kopiec I. Fot. M. Florek.

criteria of great kurgans of Małopolska. Excavations conducted in 2006 revealed that it was a multiple phase formation, i.e. a mound affiliated with *Trzciniec* Culture, raised on top of an older megalithic cemetery of the Funnelbeaker Culture (Florek, Szeliga 2006; Florek 2008). Similarly as in Złota, no early medieval artefacts were found here although taking into consideration its location it cannot be ruled out that at that time it was used as e.g. vantage or signaling point. Nonetheless, in the light of up-to-date research result, similarly as with the Mound of Kwacół, it may not be considered a kurgan dated back to the tribal period of the Early Middle Ages.

Mound II in Święcica near Sandomierz (Fig. 8)

This mound was excavated in mid-seventies of the 20th century by Andrzej Kempisty. Unfortunately, results of the excavation works have not been fully published so far and they are known only from one note published in *Informator Archeologiczny* (IA 1975, 206–207) presenting the findings of the second excavation season only, as well as from

Fig. 8. Święcica. Mound II. Photo: M. Florek.

Ryc. 8. Święcica. Kopiec II. Fot. M. Florek.

a brief report kept in the files of the Branch of Provincial Office for Historical Monuments Protection in Sandomierz. According to the report, the kurgan in Świącica is a two-stage formation. At first a relatively low mound was raised and it covered a centrally located cremation burial dating back to the Late Roman Period, placed in a shallow rectangular pit furnished with a few hundreds of single spiky links, probably the elements of a chain-mail garment, pieces of pottery shaped on the potter's wheel, a few unspecified burnt objects cast of iron and bronze, as well as a bone dice. In the second half of the 10th century, the mound was heightened and a pit cremation burial was placed in the embankment and equipped with pieces of a large pot. In accordance with *Informator Archeologiczny*, the central cremation burial, the chronology of which was not specified, it was dug in a low and older barrow (located above the pit which contained the pottery affiliated with Mierzanowice Culture) and covered with a larger (heightened) embankment. The external parts contained pieces of a large pot dated back to the 10th century interpreted as equipment belonging to the subsequent younger cremation burial (IA 1975, 206–207). The interpretation of the barrow as a two-stage formation: cremation burial dating back to the second half of the 10th century dug into a prehistoric barrow (cf.: Zoll-Adamikowa 1979, 315; 1990, 222) is in contradiction with ¹⁴C date. The source of the dating comes from the cluster of charcoal discovered at the depth of 1.33–1.55 m below the peak of the barrow (1210±70 BP (740±70 AD) as well as with the dating of artefacts found in the central grave, which seem to originate not from the Roman Period but from the Early Middle Ages (Florek 1994, 268–269; and further references). Explicit determination of the chronology and possible two-stage character of Mound II in Świącica seem to be impossible without the publication of excavation results, especially as regards the artefacts from the central cremation grave. Nevertheless, this is the only single barrow in the vicinity of Sandomierz which may be linked to the Early Middle Ages. However, due to its dimensions (diameter: 8–10 m, height: 2 m) which do not differ from the size of larger Lipsko-Kornatka type mounds, it is difficult to include this barrow in the group of great barrows of Małopolska.

Mound in Krakuszowice near Bochnia (Fig. 9)

The mound was partially damaged in the 19th century. It is located on the site of a former manor and park complex and it has never

Fig. 9. Krakuszwice. *Photo: Wikipedia.*
Ryc. 9. Krakuszwice. *Fot. Wikipedia.*

been excavated. Its embankment revealed late medieval and modern pottery, which made H. Zoll-Adamikowa classify it as a modern or a late medieval formation at best, and not a cremation burial kurgan dating back to the tribal period (Zoll-Adamikowa 1975, 281). Taking into account artefacts found inside the mound as well as its location, the above chronology is most plausible, whereas the formation itself seems to be the remains of either a late medieval manor located on the mound or elements of a modern garden.

Wanda Mound in Cracow – Mogiła (Fig. 10)

The mound has never been excavated. Prehistoric artefacts affiliated with Trzciniec Culture were found in its adjacency. Due to the fact that the mound is associated with legends, it is often linked to

Fig. 10. Kraków-Mogiła. Wanda Mound. *Photo: Wikipedia.*

Ryc. 10. Kraków-Mogiła. Kopiec Wandy. *Fot. Wikipedia.*

Krakus Mound, and as a consequence dated back to the tribal period of the Early Middle Ages (cf.: Ślupecki 1998; Radwański 2002; and further references). However, based on the study of historical records concerning the mound, Leszek P. Ślupecki has recently noted that the tradition that links it to Wanda, Krak's daughter, was invented relatively late. Therefore he rejected the possibility of affiliating the mound with the Early Middle Ages and at the same time he put forward a hypothesis that it may be dated back to the Roman Period and it could have been contemporary to specialized pottery shops which operated in the vicinity of Cracow and produced craft pottery shaped on the potter's wheel (Ślupecki 2005). The problem is that we are not familiar with similar structures from the Roman Period in Małopolska. On the other hand, a possibility of linking the barrow to Trzciniec Culture should be considered, especially in the context of hearths and numerous pottery fragments discovered at the foot of the barrow and associated with this culture.

Tatar Mound in Leszczków near Sandomierz (Fig. 11)

This mound has not been excavated. Small flint artefacts as well as fragments of Neolithic and Roman pottery (?) (Krzak 1961, 40) were collected in excavation pits and ploughed sections of the embankment in the year 1959. Further inspections revealed only Neolithic and Early Bronze Age artefacts, which of course does not determine the chronology of the mound.

Mound of Esterka in Cracow-Łobzów

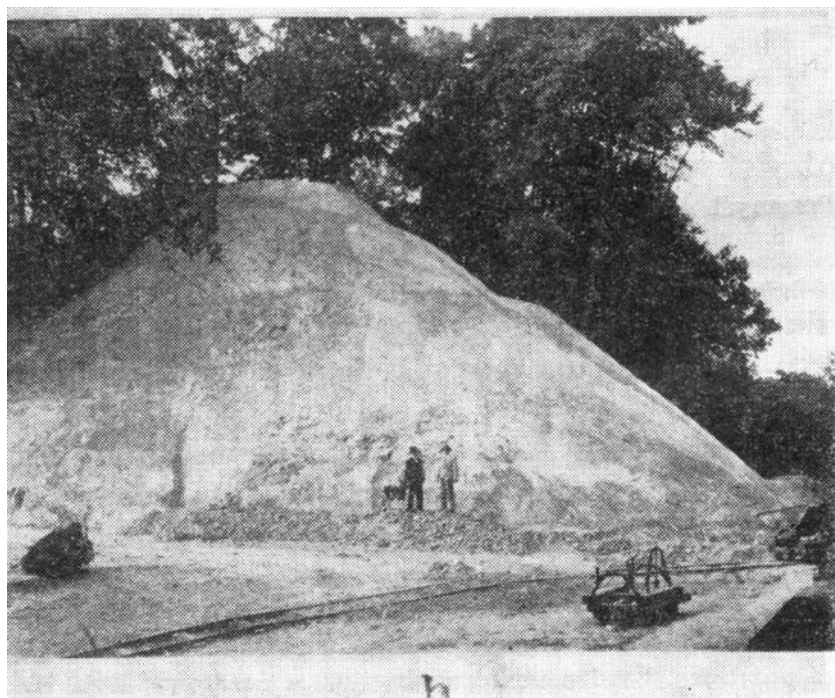
The mound does not exist from the end of the 18th century so it is difficult to verify any related hypotheses. Nonetheless, its untypical location seems to be the argument against associating the mound with the Early Middle Ages and its classification as a kurgan (grave embankment). Similarly to the mound in Krakuszowice, the Mound of Esterka could also have been the remains of a late medieval manor located on a mound or element of a modern garden.

Fig. 11. Leszczków. Tatar Mound. *Photo: M. Florek.*
Ryc. 11. Leszczków. Kopiec Tatarski. *Fot. M. Florek.*

The so-called Mound of Jadwiga (Hedwig) in Przemyśl (Fig. 12)

This kurgan which likely dates back to the tribal period was introduced in literary references by Roman Jamka (1973, 7–56) and Antoni Kunysz, who also published its archival photograph (1981, 66 and fig. 46b). Drilling in the mound performed in 2001 revealed that it was constructed of homogenous material (clay without any admixtures) and that it sits on „the brown and black soil which is a cultural layer with the content of charcoal, ash, as well as pieces of bricks and sandstone” (Koperski 2004, 81). This seems unambiguously to point to the fact that we are dealing with a modern formation here, perhaps dating back as late as to the close of the 19th century. The photograph published by A. Kunysz which depicts the mound in the course of some extensive earth work probably does not illustrate the stage of its demolition (leveling stage), as it is commonly believed, but the stage of it being raised (elevation stage), especially that contrary to opinions as regards its pulling down, it is still standing and is used as an observation deck (Koperski 2004, 81).

Fig. 12. Przemyśl. The so-called Mound of Hedwig (according to A. Kunysz 1981).

Ryc. 12. Przemyśl. Tzw. kopiec Jadwigi (wg A. Kunysz 1981).

Conclusions

Only the Mound of Krakus in Cracow (Fig. 13) remains on the list of early medieval great kurgans in Małopolska, however its grave function is indicated only by traditions and tales related to it as well as by the shape of the mound-kurgan. No traces of a burial were identified here but at least we are certain that it is an actual mound, i.e. a formation raised by man. We also have relatively reliable chronology markers which indicate that it was raised between the 8th and the 10th century (Ślupecki 1998, 63, and further references). Lack of a burial is explained by the fact that most certainly it was a cremation burial located on the top of the barrow, which seems to be a common form of burials at that time not only in Małopolska. Therefore the grave may have not been preserved (Radwański 2002, 418). The remaining so-called great mounds in Małopolska are natural formations, which have a „kurgan-like” shape (Tatar Mound in Przemyśl and the Salve Regina Mound in Sandomierz). Even if they were raised by humans they had a chronology other than the Early Middle Ages (the Mound of Kwacał in Złota, Mound I in Święcica). Some of the mounds are the embankments which had a completely different function (the mounds

Fig. 13. Cracow. Krakus Mound. *Photo: Wikipedia.*
Ryc. 13. Kraków. Kopiec Krakusa. *Fot. Wikipedia.*

in Sólca, Husynne and Krakuszowice as well as the Mound of Hedwig in Przemyśl). Finally there are cases of the mounds that have not been excavated at all (Wanda Mound in Cracow – Mogiła, Tatar Mound in Leszczków, a no longer existing Mound of Esterka in Cracow – Łobzów). As regards the only early medieval kurgan, i.e. Mound II in Świącica, taking into consideration its dimensions, it will be difficult to classify it as a great mound.

If on the basis of its size and not the burial ritual we assume that Krakus Mound is a grave with cremation burial, it should be considered an exceptional formation in the early medieval Małopolska. Perhaps it was as L. P. Słupecki defines it: a “pagan response to the expansion of Christianity” in a situation where a “*very strong pagan prince* stood face to face with a stronger Christian ruler of Great Moravia” (Słupecki 1998, 65).

However, the function of Krakus Mound as a grave is not the only possibility which may be taken into consideration as regards this mound. Some steppe communities that partially transformed their lifestyle to settled one and established their own states, held ceremonies and rituals related to enthronement of a ruler, including giving and taking an oath on the top of a mound raised in the capital (central/capital location) with the use of soil brought by people from every part of the country (state). Standing atop the mound raised with the use of soil coming from all subordinate states or climbing the mound on horseback, the new ruler symbolically took all the states in possession. The bigger the barrow, the stronger the power it represented⁶. This ritual was preserved as the coronation ceremonial of Hungarian kings until the 19th century and was last held during the coronation of Francis Joseph in Buda in 1867 (Grodziski 1983, 102). What is of particular interest is that descriptions of the ceremonial confirm that such a coronation mound was raised in a similar way to the one specified in the case of Krakus Mound: soil originating from various parts of the Hungarian state was placed between wooden or plaited partitions running from a centrally located post to the base of the mound. Therefore, the Krakus Mound may be not a grave embankment but

---

⁶ Cf. Banaszekiewicz 1998, 357–359 and subsequent references concerning enthronement of a ruler atop a barrow, hillock, or a hill by Slavic and Germanic peoples, as well as concerning the symbolism of a mountain (elevation) as a central location or seat of the ruler of Turkish peoples.

a ritual and ceremonial mound for coronation, which as a result of an obvious associations suggested by its form was subsequently considered in the local tradition to be a kurgan with a grave of the founder and the first ruler of Cracow. Adoption of this hypothesis would give rise to another question, namely whether this ceremony was adopted by local Slavic elites from nomadic tribes, e.g. Avars or Hungarians, or does it prove taking control over Cracow by any of these tribes? It does not seem likely though that we could be in a position to answer this question without new sources. Similarly we will never be able to explain the function of Krakus Mound in a clear-cut manner.

References

- Banaszkiewicz J. 1998. *Polskie dzieje bajeczne Mistrza Wincentego Kadłubka*. Wrocław.
- Buko A. 1993. Wzgórze Salve Regina. In S. Tabaczyński (ed.), *Sandomierz. Badania 1969–1973*, t. 1. Warszawa, 311–318.
- Buko A. 1998. *Początki Sandomierza*. Warszawa
- Buko A. 2003. Wielkie kopce małopolskie z okresu wczesnego średniowiecza. In Z. Woźniak and J. Gancarski (eds.), *Polonia Minor Medii Aevii. Studia ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Żakiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*. Kraków – Krosno, 287–307.
- Buko A. 2005. *Archeologia Polski średniowiecznej*. Warszawa.
- Florek M. 1994. Cmentarzyska kurhanowe i kopce na lessach sandomiersko-opatowskich. Stan badań. Charakterystyka. Próba określenia funkcji i chronologii. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1993*, 251–293.
- Florek M. 2003. Wzgórze Salve Regina w Sandomierzu. O powstaniu i trwałości pewnego mitu archeologicznego. In Z. Woźniak and J. Gancarski (eds.), *Polonia Minor Medii Aevii. Studia ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Żakiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*. Kraków–Krosno, 311–326.
- Florek M. 2004a. *Sandomierski ośrodek grodowo-miejski w średniowieczu*. Warszawa.
- Florek M. 2004b. Wielkie kurhany w okolicach Sandomierza. *Zeszyty Sandomierskie* 18, 4–7.
- Florek M. 2005. Wielkie kurhany i cmentarzyska kurhanowe na Wyżynie Sandomierskiej. *Z Otchłani Wieków* 60 (1–4), 124–132.
- Florek M. 2007. Najazdy mongolskie na Ziemię Sandomierską w świetle źródeł pisanych, legend i wyników badań archeologicznych. *Z Otchłani Wieków* 62 (1–4), 34–46.
- Florek M. 2008. Cmentarzyska kultury pucharów lejkowatych na Wyżynie Sandomierskiej. Historia i stan badań. *Wiadomości Archeologiczne* 60, 97–123.
- Florek M. and Szeliga M. 2006. Badania tzw. kopca I w Świąticy, gm. Obrazów w 2005 roku. *Zeszyty Sandomierskie* 23, 50–52.

- Florek M. and Zakościelna A. 2006. Wyniki ratowniczych badań na stanowisku 6 w Złotej, pow. sandomierski, w latach 2003–2004. *Archeologia Polski Środkowo-wschodniej* 8, 41–55.
- Gardawski A. 1955. Z badań powierzchniowych na terenie miasta Sandomierza. *Wiadomości Archeologiczne* 23, 92–96.
- Gardawski A. and Sułowski Z. 1974. Najdawniejsze dzieje. In T. Mencil (ed.), *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 1. Warszawa, 69–139.
- Gąsowski J. 1967. Początki Sandomierza w świetle badań archeologicznych (do XIII wieku). In T. Wąsowicz and J. Pazdur (eds.), *Studia Sandomierskie. Materiały do dziejów miasta Sandomierza i regionu sandomierskiego*. Łódź, 181–241.
- Gieysztor A. 1967. Krajobraz międzyrzecza Pilicy i Wisły we wczesnym średniowieczu. In T. Wąsowicz and J. Pazdur (eds.), *Studia Sandomierskie. Materiały do dziejów miasta Sandomierza i regionu sandomierskiego*. Łódź, 11–36.
- Grodziski S. 1983. *Franciszek Józef*. Wrocław.
- Horwat J. 1993/1994. Uwagi o grodzie przemyskim. *Rocznik Przemyski* 29–30 (3). Przemysł, 145.
- Informator Archeologiczny 1975. Święcica. *Informator Archeologiczny. Badania 1974*. Warszawa, 206–207.
- Jamka R. 1957. Pradzieje Krakowa. *Kraków – studia nad rozwojem miasta*, Kraków.
- Jamka R. 1973. Początki głównych miast wczesnośredniowiecznych w Polsce południowej w świetle badań archeologicznych. Część II: Przemysł, Lublin, Sandomierz, Wiślica i Opole (= *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Archeologiczne* 15). Kraków–Warszawa, 7–56.
- Koperski A. 1997. Archeologiczne ślady cmentarzysk w Przemysłu. *Rocznik Przemyski* 33 (5) *Archeologia*, 119–131.
- Koperski A. 2004. Początki osadnictwa słowiańskiego i rozwój wczesnośredniowiecznego Przemysłu. In A. Koperski (ed.), *Dzieje Przemysłu* 1. Przemysł, 77–216.
- Koseła R. 1939. *Sandomierskie strony*. Warszawa.
- Kotlarczyk J. 1969. Próba wyjaśnienia funkcji zagadkowych kopców w Przemyskim. *Acta Archaeologica Carpathica* 11 (1), 145–156.
- Kotlarczyk J. 1974. Tumulus Gallicus dictum Rękawka. *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Oddziału PAN w Krakowie za 1973 rok* 17 (1), 9–12.
- Krzak Z. 1961. Sprawozdanie z badań powierzchniowych w województwach kieleckim i lubelskim w latach 1954–1959. *Sprawozdania Archeologiczne* 13, 29–42.
- Kunysz A. 1981. *Przemysł w pradziejach i wczesnym średniowieczu*. Przemysł.
- Kurnatowscy Z. and S. 2003. Parę uwag o odmiennościach kulturowych Małopolski (widzianych od północy). In Z. Woźniak and J. Gancarski (ed.), *Polonia Minor Medii Aevii. Studia ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Żakiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*. Kraków–Krosno, 165–178.
- Kuśnierz J. 2003. Historia i stan badań latopisowych grodów Czerwień i Wołyń oraz ich okolic. *Zamojsko-Wołyńskie Zeszyty Muzealne* 1, 9–26.
- Lewicki T. 1955. Obrzędy pogrzebowe pogańskich Słowian w opisach podróżników i pisarzy arabskich głównie z IX–X w. *Archeologia* 5 (1952–1953), 122–154.
- Nowakowski A. 1972. *Górne Pobuże w wiekach VIII–XI*. Łódź.

- Radwański K. 2002. Nekropola grobów kurhanowych na Krzemionkach wraz z monumentalnym kopcem Krakusa – głównym ośrodkiem ceremonialnym krakowskiego centrum władzy w IX–X w. *Civitas et Villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej*. Wrocław–Praha, 417–428.
- Słupecki L. P. 1998. Monumentalne kopce Krakusa i Wandy pod Krakowem. *Studia z dziejów cywilizacji*. Warszawa, 57–72.
- Słupecki L. P. 2005. Wanda leży w naszej ziemi co nie chciała Niemca? Problem czasu powstania i symbolicznego znaczenia kopca Wandy w Mogile pod Krakowem. In A. Pieniądz-Skrzypczak and J. Pysiak (eds.), *Sacrum. Obraz i funkcja w społeczeństwie średniowiecznym*. Warszawa, 83–98.
- Sosnowska E. 2000. Kopiec tatarski i wzgórze Trzech Krzyży w Przemyślu w świetle wyników ostatnich badań. In A. Buko and Z. Świechowski (eds.), *Osadnictwo i architektura w dobie zjazdu gnieźnieńskiego*. Warszawa, 225–237.
- Szybowicz A. 1980. *Wstępne badania wykopaliskowe w Sólcy, woj. przemyskie*. W: Badania archeologiczne prowadzone przez Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka w 1979 roku. Wieliczka, 31–41.
- Szybowicz A. 1981. Badania sondażowo-rozpoznawcze w Sólcy na stanowisku I, woj. przemyskie. *Badania archeologiczne prowadzone przez Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka w 1980 roku*. Wieliczka, 36–42.
- Ścibior J. 1993. Badania na Wzgórzu Salve Regina w 1998 roku. In S. Tabaczyński (ed.), *Sandomierz. Badania 1969–1973, t. 1*. Warszawa, 318–322.
- Tabaczyński S. and Buko A. 1981. *Sandomierz. Starożytność. Wczesne średniowiecze*. Rzeszów.
- Tyniec A. and Zoll-Adamikowa H. 1990. Stan i potrzeby badań nad wczesnośredniowiecznymi cmentarzyskami Małopolski. In Kurnatowska Z. (ed.), *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce*. Poznań–Wrocław–Warszawa, 212–223.
- Urbańczyk P. 2000. *Władza i polityka we wczesnym średniowieczu*. Wrocław.
- Zoll-Adamikowa H. 1965. Kornatka. *Słownik Starożytności Słowiańskich* 2 (2). Wrocław–Warszawa–Kraków, 480.
- Zoll-Adamikowa H. 1975. *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski. Część I. Źródła*. Wrocław.
- Zoll-Adamikowa H. 1979. *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski. Część II. Analiza. Wnioski*. Wrocław.
- Żaki A. 1955. Początki osadnictwa w Karpatach Polskich. *Wierchy* 24, 99–116.
- Żaki A. 1974. *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*. Wrocław.
- Żurowski K. and Mikołajczyk G. 1955. Sprawozdanie z badań kurhanu we wsi Husynne w pow. hrubieszowskim w 1954 r. *Sprawozdania Archeologiczne* 1, 251–256.

Marek Florek (Lublin)

Zagadnienie istnienia i funkcji tzw. wielkich kurhanów w Małopolsce w starszych fazach wczesnego średniowiecza

1. Wielkie kopce wczesnośredniowieczne w Małopolsce

Pojęcie „wielkich kopców małopolskich”, inaczej zwanych kopcami typu krakusowickiego, na oznaczenie pewnej zwartej terytorialnie i, jak się wydawało, chronologicznie, bo ograniczonej do Małopolski i mającej pochodzić najpewniej ze starszych faz wczesnego średniowiecza, grupy dużych obiektów ziemnych uważanych za kurhany wprowadził Andrzej Żaki (1974, 120–121). Do grupy tej zaliczył on: kopiec Krakusa w Krakowie (ale już nie kopiec Wandy w Krakowie-Mogile), zniszczony w znacznej części jeszcze w XIX wieku kopiec w Krakusowicach koło Bochni, tzw. kopiec „Salve Regina” w Sandomierzu i tzw. kopiec Tatarski, zwany też kopcem Przemysława w Przemyśle oraz, z pewnym wahaniem, kopiec w Sólcy koło Przemyśla. Od „klasycznych” kurhanów wczesnośredniowiecznych z pochówkami ciałaopalnymi, zwanych przez A. Żakiego kopcami typu „jawczyckiego” (Żaki 1955, 111), zaś przez Helenę Zoll-Adamikową typem Lipsko-Kornatka (Zoll-Adamikowa 1965, 480) różnić się one miały zarówno wielkością, jak też występowaniem pojedynczo, a nie w grupach tworzących cmentarzyska, a także charakterystycznym usytuowaniem w miejscach dominujących nad okolicą. Kolejni badacze do listy tej dodali wspomniany kopiec Wandy w Krakowie-Mogile, nieistniejący obecnie kopiec Esterki w Krakowie-Łobzowie, tzw. „Księżycową Mogiłę” w Husynnem k. Gródka nad Bugiem, tzw. kopiec Jadwigi na ulicy Tatarskiej w Przemyśle, oraz położone w okolicach Sandomierza kurhany w Święcicy, Złotej i Leszczkowie (por.: Kotlarczyk 1969, 145–155; Kunysz 1981, 66, 77; Buko 2003, 295–298; 2005, 138–155; Florek 2004, 4–7). Poza odosobnioną „Księżycową Mogiłą” w Husynnem, kopce te tworzą trzy wyraźne skupiska: w okolicach Krakowa, Przemyśla i Sandomierza (ryc. 1), a więc w sąsiedztwie głównych średniowiecznych ośrodków wczesnopaństwowych, których korzenie, jak przypuszczano, mogą sięgać czasów plemiennych¹. To pokrywanie się ich występowania z rozmieszczeniem głównych wczesnośrednio-

¹ Metrykę „plemienną” w rzeczywistości ma wyłącznie Kraków. Z Przemyśla nie posiadamy, poza znanym cmentarzyskiem „staromadziarskim” i odkrytym jeszcze w 1849 roku skarbem dirhemów, materiałów starszych niż połowa X wieku; trudno zwłaszcza mówić o istnieniu tu grodu plemiennego, mimo powracających co jakiś czas spekulacji na ten temat (por. Koperski 2004, 77–97). Podobna sytuacja jest w przypadku Sandomierza, powstałego na peryferii ówczesnych skupisk osadniczych dopiero po przyłączeniu północnej Małopolski do państwa Piastów ok. 970 roku (por.: Buko 1998, 55–56; Florek 2005a, 23–24).

wiecznych skupisk osadniczych w Małopolsce, stało się jedną z przesłanek wskazujących na ich chronologię.

2. Hipotezy na temat funkcji i znaczenia wielkich kopców

Pomijając hipotezy traktujące wszystkie bądź tylko niektóre z wielkich kopców małopolskich, przede wszystkim krakowskie i przemyskie, jako punkty obserwacyjno-geodezyjne służące do wyznaczania dat różnego rodzaju cyklicznych zjawisk astronomicznych, rodzaj kalendarza połączonego z obserwatorium astronomicznym, którego twórcami mieli być Celtowie (Kotlarczyk 1974) oraz łączące kopiec „Salve Regina” w Sandomierzu z epoką brązu i kulturą trzciniecką (Gardawski 1955), przez większość badaczy łączone były – i są w dalszym ciągu – ze starszymi fazami średniowiecza. Co więcej, zaczęto je traktować za jedną z cech wyróżniających Małopolskę w tym czasie, kolejny, obok „wielkich grodów” i szczególnie licznych nawiązań w dziedzinie kultury materialnej do terenów zakarpackich, dowód na jej specyfikę i odrębność kulturową od pozostałych ziem polskich w okresie plemiennym (Kurnatowscy 2003, 171; Buko 2003, 303; 2005, 137–150).

Wielkie kopce małopolskie w lokalnych przekazach i tradycjach, z których niektóre, jak się okazuje, powstały zupełnie niedawno (por. Florek 2003), a z których obficie korzystają historycy i archeolodzy próbujący wyjaśnić ich fenomen, uważane są zazwyczaj za miejsca pochówku książąt plemiennych, rzeczywistych bądź mitycznych założycieli (i najczęściej eponimów) grodów bądź dynastii. Kopiec Krakusa miałby być zatem mogiłą Kraka, budowniczego i eponima Krakowa a jednocześnie założyciela lokalnej dynastii „wiślańskiej”, kopiec „Salve Regina” mieścić pochówek Sudomira, eponima i założyciela Sandomierza, podobnie jak kopiec Przemysława (Tatarski) w przypadku Przemysła, zaś „Księżycowa Mogiła” w Husynnem kryć grób nieznanego z imienia syna książęcego (a więc „Księżycza”). Z kolei kurhany z okolic Sandomierza miejscowa, chociaż nie zawsze całkiem ludowa, tradycja łączyła najczęściej z najazdami mongolskimi (mongolsko-ruskimi) z XIII wieku nazywając „kopcami tatarskimi” i widząc w nich bądź mogiły najeźdźców, bądź poległych w walce z nimi polskich rycerzy (por. Florek 2007, 44–46). Za pochodzące ze starszych faz wczesnego średniowiecza kurhany – mogiły, jeśli nie książąt, to przynajmniej przedstawicieli lokalnych elit plemiennych, wielkie kopce małopolskie uznają też większość badaczy zajmujących się tą problematyką (por.: Gąsowski 1967, 188; Gardawski, Sułowski 1974, 110; Horwat 1993/1994, 45; Słupecki 1998, 57–72; Urbańczyk 2000, 89–90; Radwański 2002, 417–428; Kurnatowscy 2003, 171; Buko 2003, 290–304; 2005, 141–143, 147–155; Florek 2004b, 5–7)². W przypadku kopca Krakusa wy-

² Jeden z nielicznych wyjątków w tym zakresie stanowiła Helena Zoll-Adamikowa, przez wiele lat zajmująca się kurhanami i obrządkiem pogrzebowym we wczesnym średniowieczu, która z tym okresem skłonna była wiązać jedynie kopiec Krakusa, traktując go jako domniemany kurhan z pochówkiem ciałaopalnym (1975, 275;

sunięto również hipotezę, że pochowany jest pod nim wódz awarski, bądź miejscowy naczelnik stawiający opór Awarom (Jamka 1957, 87). Odminną niż grobowa funkcję wielkich kopców z okolic Przemyśla, do których włączył zbliżony do kopca z Sólcy obiekt z Komarowic (obecnie na terytorium Ukrainy) zaproponował Janusz Kotlarczyk, według którego miały to być kopce sygnalizacyjne powstałe między VIII a XIV wiekiem, najpewniej w wieku XI, wchodzące w skład systemu łączności między grodami (Kotlarczyk 1969, 54–155). Podobne hipotezy, co do ich funkcji sygnalizacyjnych (alarmowych) formułowane były również w przypadku kopców podsandomierskich (por.: Florek 2004, 4–7; 2005, 124, tam dalsza literatura).

Wysuwano także przypuszczenia, że ze względu na usytuowanie w miejscach z daleka widocznych a jednocześnie dominujących nad okolicą, wielkie kopce mogły stanowić centra lokalnych plemiennych skupisk osadniczych (ich „miejsca centralne”), a będąc jednocześnie mogiłami pierwszych przywódców czy wręcz protoplastów ich mieszkańców, unaoczniać i podkreślać prawo do zajmowanych terenów (Florek 2004, 7). Największe z nich mogły mieć znaczenie ponadlokalne, być zewnętrzną manifestacją władzy plemiennej: kopiec Krakusa dla Wiślan, kopiec Tatarski w Przemyślu dla Łędzian, „Salve Regina” w Sandomierzu dla hipotetycznych „Sandomierzan”. Szczególne znaczenie przypisano zwłaszcza kopcu Krakusa, któremu miały towarzyszyć wydedukowane na podstawie archiwalnych planów i widoków mniejsze kurhany (por. Słupecki 1998, 57–72), widząc w nich główny ośrodek kultowo-obrzędowy i ceremonialny plemiennego „krakowskiego centrum władzy w IX i X wieku” (Radwański 2002).

Według Przemysława Urbańczyka, wielkie kopce w Małopolsce są „archeologicznie obserwowalnym przejawem napięć powodowanych przez rozwarstwienie się społeczeństw słowiańskich i odchodzenie od tradycji egalitarnej”, „przejawem rywalizacji elit, w której demonstracja zdolności do zmobilizowania społeczeństwa odgrywała wielką rolę” a jednocześnie „śladem zabiegów jednoczących społeczeństwo, pomimo rosnącego rozwarstwienia”, miejscem integrującym społeczność plemienną na progu rozpadu: „wykorzystującym symbolikę pochówka w kształcie kopca jako zasłony ukrywającej postępujące rozwarstwienie społeczeństwa (Urbańczyk 2000, 89–90). Czyli, jak zapewne należy to rozumieć, utrzymanie typowej dla egalitarnych społeczności słowiańskich formy pochówka ciałaopalnego nakrytego nasypem kurhanu bądź umieszczonego na jego szczycie, byłoby ową „zasłoną”, swoistym ukłonem w stronę tradycji i dotychczasowych zwyczajów, pokazaniem współplemięcom: zmarły przywódca był jednym z was, chowamy go zatem tak, jak każdego innego członka wspólnoty (plemienia)³,

1990, 213), podczas gdy żadnego z pozostałych obiektów nie wymieniła nigdy nawet wśród przypuszczalnych kurhanów, a kopiec w Krakuszowicach wręcz skreśliła z listy wczesnośredniowiecznych słowiańskich cmentarzysk ciałaopalnych (1975, 281).

³ Było by to zgodne z tym, co podaje arabski autor z 1 połowy X w. imieniem Ibn Wahszija, iż Słowianie mają jeden obrządek pogrzebowy „zarówno dla książąt, jak i dla wszystkich innych ludzi” (za Lewicki 1955, 150).

a jednocześnie wielkość usypanego kopca wskazywałaby na jego wyjątkową pozycję społeczną, potwierdzając przy tym wyjątkowy status, a zapewne i wynikającą z niego władzę, jego potomków i/bądź następców. Wielkie kurhany w Małopolsce należałoby zatem traktować jako przejaw postępującego różnicowania się obrządku pogrzebowego społeczności słowiańskich na jej terenie będącego wynikiem wyodrębniania się elit plemiennych, grup „trzymających władzę”, a w dalszej kolejności kształtowania nowej organizacji struktur społecznych, czemu służyć miały m.in. organizowane w ich sąsiedztwie obrzędy i ceremonie.

Niestety powyższe hipotezy dotyczące funkcji wielkich kopców małopolskich, wraz ze wszystkimi implikacjami dotyczącymi wyodrębniania się elit plemiennych, przemian struktur społecznych itd. wydają się mieć jeden mankament: oparte są bardziej na pewnych przyjętych *a priori* modelach (koncepcjach) historiozoficznych niż na źródłach historycznych, zwłaszcza zaś wynikach badań archeologicznych. I nie chodzi tutaj tylko, jak to określił P. Urbańczyk, o brak „wiarygodnej chronologii polskich monumentalnych kopców wczesnośredniowiecznych” (Urbańczyk 2000, 90), gdyż ta – jak zobaczymy dalej – w większości wypadków jest dość dobrze rozpoznana, ale o sam fakt nie istnienia w Małopolsce, czegoś takiego, jak grupa wielkich kurhanów, a więc obiektów przede wszystkim o funkcjach grobowych, pochodzących z okresu plemiennego.

3. Wyniki dotychczasowych badań archeologicznych

Tzw. kopiec „Salve Regina” w Sandomierzu (ryc. 2)

Wbrew dotychczasowym opiniom (por.: Gąssowski 1967, 188; Gieysztor 1967, 24; Tabaczyński, Buko 1981, 72–73; Buko 1998, 43; 2000, 69–70; 2003, 290–292; tam dalsza literatura), rzekoma tradycja grobowej funkcji obiektu i jego wczesnośredniowiecznej chronologii, która stała się podstawą do wiązania go z początkami Sandomierza i doszukiwania się w nim mogiły Sudomira – eponima miasta, jest wytworem lokalnych regionalistów i historyków amatorów z przełomu XIX i XX wieku, natomiast w formie, w jakiej zaczęła być traktowana jako źródło do dziejów grodu, ukształtowała się dopiero w latach 30. poprzedniego stulecia (Florek 2003, 313–315). Prowadzone różnymi metodami badania mające na celu rozpoznanie stratygrafii kopca wykazały, że jest to naturalne wzniesienie, nie zaś kopiec (kurhan), a więc obiekt usypany przez ludzi. W wykonanym na kulminacji sondażu archeologicznym odkryto grób późnoneolitycznej kultury złockiej (Buko 1993; Ścibior 1993). Ani na samym „kopcu” ani w jego sąsiedztwie, nie zostały odkryte jakiegokolwiek materiały, które można by interpretować jako pozostałości pochówku z wczesnego średniowiecza; nie odkryto tu również żadnych zabytków, które można by datować wcześniej niż XI–XII wiek. Podnoszone sugestie o celowym ukształtowaniu zboczy wzniesienia, tak by wyznaczały pewne kierunki astronomiczne (Koseła 1939, 9; za nim Buko 1998, 31), nie znajdują potwierdzenia w rzeczywistości. Reasumując, wydaje się raczej nie

ulegać wątpliwości, że mamy tu do czynienia z obiektem naturalnym, ostańcem lessowym o „kurhanopodobnym” kształcie, w części być może będącym efektem działalności ludzkiej w średniowieczu i czasach nowożytnych (podorywanie, eksploatacja lessu, celowe kształtowanie po ustawieniu na szczycie kapliczki) (por. Florek 2003).

Tzw. kopiec Tatarski (Przemysława) w Przemyślu (ryc. 3)

Mamy tu sytuację bardzo podobną, jak w wypadku tzw. kopca „Salve Regina”. Analiza wyników wszystkich dotychczasowych badań wskazuje, że jest to naturalny ostańiec skalny a nie kopiec usypany przez ludzi (Sosnowska 2000, 225–227; Buko 2003, 302). Częściowo sztuczne uformowanie jego stoków ma zapewne związek z umieszczeniem na szczycie kapliczki św. Leonarda. Pomimo prowadzonych od ponad 100 lat poszukiwań, nie natrafiono tutaj na żadne ślady pochówków ciałałpalnych bądź szkieletowych, które można by wiązać ze starszymi fazami wczesnego średniowiecza (por. Koperski 2004, 80; tam starsza literatura). Najstarsze materiały archeologiczne – kilka fragmentów ceramiki – odkryte w jego sąsiedztwie można datować najwcześniej na XII wiek (Sosnowska 2000, 225–227). Pochówki szkieletowe odkryte na szczycie „kopca” Tatarskiego stanowią pozostałość niewielkiego cmentarza o metryce późnośredniowiecznej bądź nawet nowożytnej (Koperski 1997, 125–129). Traktowanie go, jako specyficznej formy kurhanu – nie usypanego, lecz uformowanego w inny sposób, zapewne z nie zachowanym pochówkiem ciałałpalnym na szczycie (por. Buko 2003, 302; 2005, 140) wydaje się w tej sytuacji, nie mieć zbyt solidnych podstaw, podobnie jak wiązanie go z wczesnym średniowieczem⁴.

Kopiec w Sólcy koło Przemyśla (ryc. 4)

Kopiec ten swym usytuowaniem różni się od górujących nad okolicą „typowych” wielkich kurhanów małopolskich. Przeprowadzone badania, niestety o ograniczonym zakresie przestrzennym i wstępnie tylko opublikowane (Szybowicz 1980; 1981) nie dostarczyły żadnych przesłanek wskazujących na możliwość wiązania go z okresem plemiennym wczesnego średniowiecza i uznania za kurhan z pochówkiem ciałałpalnym z tego okresu. Na obrzeżu kopca odkryto niewielkie cmentarzysko szkieletowe, rozpoznane fragmentarycznie, na podstawie wyposażenia, w tym złotych i srebrnych ozdób, datowane na 2. połowę XII–XIII wiek (Szybowicz 1980, 41). Natomiast w warstwach nasypowych kulminacji kopca oraz w wypełniskach jam grobowych znaleziono nieliczne materiały pradziejowe oraz ceramikę z XII–XIII wieku⁵. Wydaje się, że mamy tu raczej do czynienia z kopcem powstałym u schyłku wczesnego średniowiecza, nie wcześniej niż w wieku XII, usytuowanym na

⁴ Mimo to nawet w najnowszych opracowaniach dotyczących Przemyśla, dalej funkcjonuje on jako kopiec (a więc obiekt sztuczny, usypany przez człowieka), o niejasnej co prawda funkcji, ale zapewne wczesnośredniowiecznej chronologii (por. Koperski 2004, 80).

⁵ Ceramika pradziejowa, w tym prawdopodobnie kultury łużyckiej z okresu halszackiego, oraz wczesnośredniowieczna, znajdowana była w nasypie kopca również wcześniej (por. Kotlarczyk 1969, 148–149).

teren osady ze schyłku epoki brązu i okresu halsztackiego (stąd materiały pradziejowe w nasypie). Badania nie dostarczyły bezpośrednich przesłanek do określenia funkcji kopca, ale wiele wskazuje, że mamy tu do czynienia z obiektem zbliżonym do nasypów tzw. gródków stożkowatych, z posadowionym na kulminacji prawdopodobnie drewnianym budynkiem, być może o charakterze wieżowym. Istnienie u podnóża kopca cmentarza szkieletowego sugeruje, że całe założenie mogło mieć sakralną bądź sakralno-mieszkalną funkcję. Pewną analogią do niego byłby zatem zespół sakralno-mieszkalny w Stołpiu koło Chełma, podobnie jak Sólca datowany na 2. połowę XII – 2. połowę XIII wieku, składający się z nasypu (długi czas uważanego za gródek) z posadowionymi na nim drewnianymi budynkami mieszkalnymi oraz wieży mieszczącej na ostatniej kondygnacji kaplicę (Buko 2005, 288–290). Jest natomiast o wiele mniej prawdopodobne, by – jak to się sugeruje (por. Zoll-Adamikowa 1990, 216, przypis 12) – był to kurhan pradziejowy, który wtórnie wykorzystano w średniowieczu jako miejsce do założenia cmentarza. Bez względu jednak na to, czy kopiec w Sólcy uznamy za obiekt pradziejowy czy średniowieczny, z całą pewnością nie jest to kurhan ze starszych faz wczesnego średniowiecza.

Kopiec „Księżcowa Mogiła” w Husynnem nad Bugiem (ryc. 5)

Na grobową funkcję tego kopca, pod względem wielkości i formy przypominającego obiekt z Sólcy, ma wskazywać przede wszystkim jego nazwa. Przeprowadzone w 1954 roku badania nie dostarczyły żadnych argumentów potwierdzających tą hipotezę, tzn. nie odkryto tam jakichkolwiek śladów pochówku, zarówno ciałopalnego, jak i szkieletowego (Żurowski, Mikołajczyk 1955, 252–253). W nasypie kopca, według autorów badań, wyłącznie na złożu wtórnym, znaleziono bardzo liczne materiały w postaci brył polepy i rudy darniowej, fragmentów ceramiki, kości zwierzęcych, metalowych, głównie żelaznych narzędzi, elementów broni i oporządzenia jeździeckiego oraz innych bliżej nieokreślonych przedmiotów. Zabytki te, uznane za pochodzące ze starszej osady, w miejscu której usypano kopiec, według sprawozdania z badań miały pochodzić głównie z IX i X wieku, przy czym punktem odniesienia dla takich oznaczeń chronologicznych były materiały z pobliskiego grodziska w Gródku (stanowisko 1C), czyli latopisowego Wołynia. Oprócz nich, jednak mniej licznie, wystąpiła zarówno ceramika starsza, lepiona ręcznie, jak i młodsza, cienkościenna, wykonana na kole, datowana przez badaczy obiektu najwcześniej na początek XI wieku (Żurowski, Mikołajczyk 1955, 256), w rzeczywistości późniejsza. Pomijając wątpliwości co do prawidłowości oznaczeń chronologii ceramiki pochodzącej z nasypu (materiały z grodziska w Gródku datowane są od wieku X po drugą połowę wieku XIII – por. Kuśnierz 2003, 21), wyniki badań wydają się wskazywać, że kopiec mógł najwcześniej powstać w początkach XI wieku, co zresztą już sugerowali autorzy badań w 1954 roku (Żurowski, Mikołajczyk 1955, 256), a nie w okresie plemiennym. Traktowanie kopca w Husynnem jako obiektu grobowego (kurhanu) i przesuwanie jego chronologii na VIII–IX w. (por. Nowakowski 1972, 98–99) w oparciu o pozba-

wione kontekstu stratygraficznego, znalezione na złożu wtórnym pojedyncze zabytki (przede wszystkim ostrogę z haczykowatymi zaczepami, która została jednak znaleziona pod nasypem, w warstwie kulturowej odpowiadającej poprzedzającej kopiec osadzie), wydaje się nie mieć podstaw. Odrębną sprawą jest funkcja kopca, skoro odrzucimy hipotezę o kurhanie. Biorąc pod uwagę stratygrafię nasypu i charakter znalezisk, podobnie jak w przypadku Sólcy, tu również wydaje się wysoce prawdopodobne, iż mamy do czynienia z kopcem, na którym znajdował się jakiś budynek drewniany, przypuszczalnie o charakterze wieżowym. W tym wypadku jednak był to raczej budynek mieszkalny, być może z częścią produkcyjną (warsztatem bądź pracownią kowalską) w najniższej, zagłębionej w nasyp kondygnacji, na co wskazywałyoby odkryte w trakcie badań, zagłębione na ok. 1,5 m poniżej szczytu kopca, rozległe palenisko.

Kopiec Kwaczała w Złotej k. Sandomierza (ryc. 6)

Z kopcem tym, stosunkowo niewielkim w porównaniu z omówionymi wcześniej obiektami, związane są bardzo interesujące ludowe legendy i tradycje łączące się przede wszystkim z wiosennymi pogańskimi obrzędami mającymi zapewnić urodzaj i kultem płodności. Jednocześnie kopiec ten uważany był za mogiłę rycerza Kwaczała poległego w bitwie z Tatarami, bądź odwrotnie, za mogiłę Tatarów zabitych przez Kwaczała. Legendy te stały się podstawą do wysunięcia hipotezy o wczesnośredniowiecznej chronologii kopca, który mógł kryć pochówek lokalnego władcy bądź przywódcy plemiennego oraz łączenia go w jeden zespół z innymi podsandomierskimi dużymi kurhanami (Florek 2004, 4–7). Przeprowadzone w latach 2002–2005 badania kopca i jego otoczenia wykazały, że jest to obiekt wielofazowy, prawdopodobnie nasyp grobowca megalitycznego kultury pucharów lejkowatych z wtórnie weń wkopanymi grobami kultury mierzanowickiej i późnośredniowiecznymi bądź nowożytnymi (por.: Florek, Zakościelna 2006; Florek 2008). Te ostatnie być może należało by wiązać ze wspomnianymi obrzędami wywodzącymi się z tradycji pogańskich. Podczas badań nie znaleziono natomiast żadnych materiałów wczesnośredniowiecznych bądź śladów pochówku ciało-palnego, który można by ewentualnie wiązać z czasami plemiennymi, co wydaje się jednoznacznie wykluczać kopiec Kwaczała z grupy wielkich kurhanów z tego okresu.

Kopiec I w Świąticy koło Sandomierza (ryc. 7)

Jest to drugi co do wielkości kopiec podsandomierski, według lokalnych tradycji uważany za kopiec „wiciowy” (sygnalizacyjny), ze względu na wymiary i usytuowanie spełniający kryteria wielkich kurhanów małopolskich. Przeprowadzone w roku 2006 badania wykopaliskowe wykazały, że jest to obiekt wielofazowy: kopiec kultury trzcinieckiej wzniesiony na starszym cmentarzysku typu megalitycznego kultury pucharów lejkowatych (Florek, Szeliga 2006; Florek 2008). Podobnie jak w Złotej, nie odkryto tu żadnych materiałów wczesnośredniowiecznych, chociaż nie można wykluczyć, że był on w tym okresie – ze względu na lokalizację – wykorzystywany np. jako punkt obserwacyjny bądź sygnalizacyjny. Tym niemniej

w świetle wyników dotychczasowych badań, nie może być on uznany za kurhan z okresu plemiennego wczesnego średniowiecza – podobnie jak kopiec Kwaczała.

Kopiec II w Świąticy koło Sandomierza (ryc. 8)

Kopiec był badany w połowie lat 70. XX wieku przez Andrzeja Kempistego. Niestety wyniki tych prac nie zostały dotychczas w pełni opublikowane i znane są jedynie z notki w „Informatorze Archeologicznym” (IA 1975, 206–207), prezentującej efekty tylko drugiego sezonu badawczego, oraz z krótkiego sprawozdania znajdującego się w archiwum Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Sandomierzu. Według tego sprawozdania, kurhan w Świąticy jest obiektem dwufazowym: najpierw miał powstać stosunkowo niski kopiec nakrywający centralnie usytuowany ciałopalny pochówek z późnego okresu rzymskiego umieszczony w płytkiej prostokątnej jamie, w wyposażeniu zawierający kilkadziesiąt pojedynczych ogniw kolczych, zapewne elementów kolczugi, fragmenty naczyń toczonych na kole, kilka przepalonych nieokreślonych przedmiotów z żelaza i brązu, a także kościaną kostkę do gry. W drugiej połowie X wieku nastąpiło podwyższenie kopca, w którego nasyp wtórnie wkopano ciałopalny pochówek jamowy, wyposażony we fragmenty dużego naczynia. Natomiast zgodnie z tym co podano w „Informatorze Archeologicznym”, centralny grób ciałopalny, którego chronologii jednak nie podano, był wkopany w niski, starszy kopiec (znajdujący się nad jamą z ceramiką kultury mierzanowickiej) i nakryty większym (podwyższonym) nasypem, w którego zewnętrznych partiach znajdowały się fragmenty dużego naczynia z X wieku, zinterpretowane jako wyposażenie kolejnego, młodszego pochówku ciałopalnego (IA 1975, 206–207). Z interpretacją kopca, jako obiektu dwufazowego: pochówku ciałopalnego z 2 połowy X wieku wkopanego w starożytny kurhan (por.: Zoll-Adamikowa 1979, 315; 1990, 222), stoi jednak w sprzeczności data ¹⁴C uzyskana ze skupiska węgla drzewnych odkrytego na głębokości 1,33–1,55 m od jego wierzchołka – 1210±70 BP (740±70 AD) – a także datowanie zabytków znalezionych w grobie centralnym, które wydają się pochodzić nie z okresu rzymskiego lecz raczej z wczesnego średniowiecza (Florek 1994, 268–269; tam dalsza literatura). Jednoznaczne rozstrzygnięcie chronologii i ewentualnej dwufazowości kurhanu II w Świąticy bez opublikowania wyników badań, w tym zwłaszcza zabytków z centralnego grobu ciałopalnego, wydaje się niemożliwe. Tym niemniej jest to jedyny pojedynczy kopiec z okolic Sandomierza, który można łączyć z wczesnym średniowieczem. Jednak ze względu na wielkość (średnica 8–10 m, wysokość 2 m), nie odbiegające od wymiarów większych kopców typu Lipsko-Kornatka, trudno go zaliczyć do grupy wielkich kopców małopolskich.

Kopiec w Krakuszowicach koło Bochni (ryc. 9)

Kopiec, częściowo zniszczony jeszcze w XIX wieku, położony na terenie dawnego zespołu dworsko-parkowego, nie był nigdy badany. Z jego nasypu pochodzi ceramika późnośredniowieczna i nowożytna, co skłoniło H. Zoll-Adamikową do uznania go za obiekt nowożytny, w najlepszym razie późno-

średniowieczny a nie kurhan z pochówkiem ciała palnym z okresu plemiennego (Zoll-Adamikowa 1975, 281). Biorąc pod uwagę znalezione w kopcu materiały oraz samo jego usytuowanie, datowanie to jest najbardziej prawdopodobne, natomiast sam obiekt wydaje się być pozostałością bądź późnośredniowiecznego dworu na kopcu, bądź elementem nowożytnego założenia ogrodowego.

Kopiec Wandy w Krakowie – Mogile (ryc. 10)

Kopiec ten nigdy nie był badany. W jego sąsiedztwie znaleziono materiały pradziejowe, w tym kultury trzcinieckiej. Ze względu na łączone z nim wątki legendarne wiązany jest zazwyczaj z kopcem Krakusa, a co za tym idzie, z okresem plemiennym wczesnego średniowiecza (por.: Ślupecki 1998; Radwański 2002; tam starsza literatura). Ostatnio jednak Leszek P. Ślupecki na podstawie analizy przekazów historycznych dotyczących kopca zwrócił uwagę na stosunkowo późne ukształtowanie się tradycji łączącej go z Wandą, córką Kraka i w konsekwencji zanegował możliwość łączenia go z wczesnym średniowieczem, wysuwając jednocześnie przypuszczenie, że może on pochodzić z okresu rzymskiego i być współczesny funkcjonującym w okolicach Krakowa wyspecjalizowanym pracowniom garncarskim produkującym ceramikę siwą toczoną na kole (Ślupecki 2005). Problem w tym, że nie znamy z okresu rzymskiego z terenu Małopolski podobnych obiektów. Należało by natomiast rozważyć możliwość łączenia tego kopca z kulturą trzciniecką, zwłaszcza w kontekście odkrytych u jego podnóża palenisk i licznych materiałów ceramicznych tej kultury.

Kopiec Tatarski w Leszczkowie koło Sandomierza (ryc. 11)

Kopiec nie badany. Z wkopów i rozoranych partii nasypu w 1959 roku zebrano drobne wyroby krzemienne oraz fragmenty ceramiki neolitycznej i z okresu rzymskiego (?) (Krzak 1961, 40). W trakcie późniejszych inspekcji znaleziono wyłącznie materiały z neolitu i wczesnego okresu epoki brązu, co oczywiście nie przesądza o jego chronologii.

Kopiec Esterki w Krakowie – Łobzowie

Kopiec nie istnieje od końca XVIII wieku, trudno więc zweryfikować jakiegokolwiek hipotezy na jego temat. Tym niemniej przeciw łączeniu go z wczesnym średniowieczem i uznaniu za kurhan (nasyp grobowy), wydaje się przemawiać nietypowe usytuowanie. Podobnie jak kopiec w Krakuszowicach, on również mógł stanowić pozostałość późnośredniowiecznego dworu na kopcu lub element nowożytnego założenia ogrodowego.

Tzw. kopiec Jadwigi w Przemyślu (ryc. 12)

Kopiec ten, jako przypuszczalny kurhan z okresu plemiennego wprowadzili do literatury Roman Jamka (1973, 7–56) i Antoni Kunysz, który publikuje też jego archiwalną fotografię (1981, 66 i ryc. 46b). Wykonane w 2001 roku wiercenia kopca wykazały, że usypany jest on z jednorodnego materiału (gliny bez domieszek) i stoi „na warstwie brunatnoczarnej ziemi o charakterze warstwy kulturowej z zawartością węgla drzewnych, popiołu, okruchów cegieł i piaskowca” (Koperski 2004, 81). Wydaje się to jednoznacznie wskazywać, że mamy tu do czynienia z obiektem nowożytnym, może nawet z końca

XIX wieku. Publikowana przez A. Kunysza fotografia, na której widoczny jest kopiec w trakcie dużych prac ziemnych przedstawia zapewne nie etap jego niszczenia (niwelacji), jak się zazwyczaj sądzi, lecz usypywania (wznoszenia), zwłaszcza, że wbrew opiniom o jego zniszczeniu, stoi on do chwili obecnej i służy za taras widokowy (Koperski 2004, 81).

Wnioski

Z listy wczesnośredniowiecznych wielkich kopców małopolskich pozostaje zatem jedynie kopiec Krakusa w Krakowie (ryc. 13), na którego grobową funkcję wskazują jednak tylko związane z nim tradycje i podania oraz sama forma kopca – kurhanu. Tutaj również nie odkryto śladów grobu, ale przynajmniej mamy pewność, że jest to rzeczywiście kopiec, a więc obiekt usypywany ręką ludzką, dysponujemy również dość wiarygodnymi datownikami, wskazującymi, że został on wzniesiony między VIII a X wiekiem (Słupecki 1998, 63, tam dalsza literatura). Brak grobu tłumaczony jest tym, że najpewniej był to umieszczony na szczycie kopca pochówek ciała palny typu nakurhanowego, jak się wydaje, powszechnie stosowana forma w tym czasie nie tylko w Małopolsce, który mógł się nie zachować (Radwański 2002, 418). Pozostałe tzw. wielkie kopce małopolskie, to obiekty naturalne, co najwyżej o formie „kurhanopodobnej” (kopiec Tatarski w Przemyślu i „Salve Regina” w Sandomierzu), a jeśli już usypane przez ludzi, to kurhany o innej niż wczesnośredniowieczna chronologii (kopiec Kwaczała w Złotej, kopiec I w Świętym bądź nasypy o innych funkcjach (kopce w Sólcy, Husynne, Krakusowicach, kopiec Jadwigi w Przemyślu), albo obiekty zupełnie nie rozpoznane (kopiec Wandy w Krakowie – Mogile, kopiec Tatarski w Leszczkowie, nie istniejący kopiec Esterki w Krakowie – Łobzowie). Prawdopodobnie jedyny kurhan wczesnośredniowieczny, tj. kopiec II w Świętym bądź ze względu na wymiary trudno uznać za wielki.

Jeśli przyjmiemy, że kopiec Krakusa jest mogiłą z pochówkiem ciała palnym, ze względu na jego wielkość (lecz już nie zastosowany obrządek pogrzebowy) należy go uznać za obiekt wyjątkowy we wczesnośredniowiecznej Małopolsce, być może, jak to określił L. P. Słupecki: „pogańską odpowiedzią na ekspansję chrześcijaństwa, w sytuacji gdy *pogański książę silny wielce* stał twarzą w twarz z potężniejszym od niego, chrześcijańskim władcą Państwa Wielkomorawskiego” (Słupecki 1998, 65).

Grobową funkcją kopca Krakusa nie jest jedyną jaką dla niego można przyjąć. U niektórych ludów stepowych, które przeszły na przynajmniej częściowo osiadły tryb życia i utworzyły własne państwa, na kopcu usypanym w stolicy (miejscu stołecznym, centralnym) z ziemi przyniesionej przez ludność z wszystkich części kraju (państwa) odbywały się ceremonie i obrzędy związane z intronizacją władcy, w tym składanie i odbieranie przysięg. Nowy władca stając na kopcu usypanym z ziemi pochodzącej ze wszystkich podległych mu krajów, bądź wjeżdżając na niego konno, brał je wszystkie sym-

bolicznie w posiadanie, a im większy był kopiec, tym więcej krajów, więcej poddanych ludów, większą potęgę symbolizował⁶. Opisany obrzęd przetrwał w ceremoniale koronacyjnym królów węgierskich do wieku XIX i ostatni raz miał miejsce podczas koronacji Franciszka Józefa w Budzie w 1867 roku (Grodziski 1983, 102). Co interesujące, z opisów ceremoniału wiadomo, że kopiec koronacyjny wznoszono w podobny sposób, jak to stwierdzono w przypadku kopca Krakusa: ziemia pochodząca z różnych części państwa węgierskiego była sypana między drewniane bądź plecionkowe przegrody poprowadzone od centralnie umieszczonego słupa do podstawy kopca. Może zatem kopiec Krakusa nie jest nasypem grobowym ale kopcem obrzędowo-ceremonialnym, koronacyjnym, wtórnie uznanym w lokalnej tradycji – poprzez oczywiste skojarzenie formy – za kurhan, mogiłę założyciela i pierwszego władcy Krakowa. Przyjęcie tej hipotezy rodziłoby kolejne pytanie: czy ceremonia ta była przejęta przez miejscowe elity słowiańskie od ludów koczowniczych, np. Awarów lub Węgrów, czy też stanowi dowód podporządkowania sobie przez któryś z tych ludów okolic Krakowa. Nie wydaje się jednak, byśmy byli w stanie na nie odpowiedzieć bez nowych źródeł, podobnie jak chyba nigdy nie wyjaśnimy jednoznacznie funkcji kopca Krakusa.

---

⁶ Na temat intronizacji władcy na kopcu, pagórku bądź wzniesieniu u Słowian i Germanów oraz symboliki góry (wzniesienia) jako miejsca centralnego, siedziby władcy u ludów tureckich por. Banaszkiewicz 1998, 357–359, tam dalsza literatura.

